

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Instrumentos musicais nas línguas bantu e a herança no português do Brasil

Mendes Martins de Menezes, A.

Citation

Mendes Martins de Menezes, A. (2024, September 25). *Instrumentos musicais nas línguas bantu e a herança no português do Brasil*. LOT dissertation series. LOT, Amsterdam.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4093421>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4093421>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

THESIS SAMENVATTING

Deze studie over de woordenschat met betrekking tot muziekinstrumenten in de Bantoetalen en hun erfenis in het Braziliaans Portugees, had tot doel de reflexen die overeenkomen met de bestaande thema's in BLR3 en nieuwe voorstellen voor thema's, voor muziekinstrumenten die behoren tot de vier families: aerofoon, chordofoon, idiofoon en membranofoon, te beschrijven, vergelijken en analyseren. De resultaten onthullen de historische verspreiding en de (muzikale) culturele context ten tijde van het Proto-Bantu. In deze context werden de gereconstrueerde en/of voorgestelde etymen vergeleken met de Bantoevoculaires die in Brazilië zijn gevonden voor algemene muziekinstrumenten, om hun oorsprong te bevestigen en te lokaliseren.

De interesse in het onderzoeken van de woordenschat van muziekinstrumenten in Afrikaanse Bantoetalen en, daaruit voortvloeiend, hun relatie met het Portugees dat in Brazilië wordt gesproken, werd gerechtvaardigd door de bijdragen die zijn geleverd aan de reconstructie van het proto-Bantoe, door middel van etymologische opzoekingen, en door het feit dat, na de periode van de slavenhandel (16e tot 19e eeuw), vragen over Afrikaanse invloeden op het Braziliaanse Portugees zijn besproken, maar de meeste daarvan zijn gebaseerd op oude documenten die altijd dezelfde hiaten laten (Bonvini 2014). In die zin, aangezien we te maken hebben met een specifiek vocabulaire, gebaseerd op een aanzienlijke hoeveelheid actuele taalkundige gegevens, stelden we enkele hoofdvragen die het thema van dit onderzoek leidden:

- Welke soorten Bantu-thema's hebben betrekking op muziekinstrumenten?
- Wat zijn de niveaus van diepte, overheersende nominale klassen en semantische motivaties van de meeste van deze thema's?
- Wat zijn de linguïstische bijdragen aan de Braziliaanse geschiedenis in termen van Bantoe-invloeden in de context van muziekinstrumenten?

- In welke regio's van het Bantoe-domein zijn de thema's die corresponderen met Braziliaanse Bantuïsmen geconcentreerd?

Deze vragen probeerden we te beantwoorden aan de hand van de informatie die we verkregen uit het onderzoek van de huidige linguïstische gegevens.

De gebruikte methodologie was bibliografisch van aard en werd ondersteund door de gespecialiseerde collecties van twee bibliotheken (de Lolemi-zaal en de zaal Etnomusicologie) in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (MRAC - Tervuren, België). Door gebruik te maken van de vergelijkende methode, een onderzoekstechniek in de historische taalkunde die erin bestaat de woorden en grammaticale structuren van verwante talen te vergelijken, is het mogelijk om te verklaren of een taal al dan niet tot een bepaalde familie behoort en ook om, door deductie, kenmerken van de opgaande taal te bepalen die gemeenschappelijk zijn voor een groep talen. De gegevens zijn verzameld uit verschillende bronnen, zowel taalkundig als niet-taalkundig wat eventuele interpretatiefouten met zich meebrengt. Alsdusdanig, zullen enkele algemene beschrijvingen worden gevonden in de groeperingstabellen, zoals: “muziekinstrument”, “type instrument dat met de vingers wordt bespeeld”. De vergelijking van de taalkundige gegevens met musicologische gegevens, e.g. Laurenty (1960, 1972, 1974, 1995, 1996, 1997); Gansemans (1978, 1980, 1988, 2008); Boone (1936); Bastin (1992); Redinha (1984); Kubik (2014); Jadinon (2012, 2016, 2017); Söderberg (1956); Sallée (1985); Fryer (2000); Hulstaert (1935); Le Bomin (2004, 2005); Cloarec-Heiss (1999); Rivière (1999); Schaeffner (1933, 1936); Shaffer (1977); Swiderski (1970), Van Thiel (1977), Matiure (2013), Tracey (1972), Fürniss (1993) hielp bij het identificeren van sommige soorten muziekinstrumenten en gaf richting aan sommige suggesties van herkomst.

De studie baseerde zich voorts op Bréal (1897), Benveniste (1954), Bastin (1985), Schadeberg (2006), Bostoen & Bastin (2016), Fleisch (2008), Grzega & Schöner (2007), Urban (2014), Fortune (1962), Dingemanse (2012), Childs (1989, 1994), Langa (2003) en Nhampoca (2021) watde richting van de

betekenisveranderingen en ook enkele suggesties over de oorsprong van een aantal thema's betreft.

Het proefschrift is opgebouwd uit vier hoofdstukken. Het eerste kadert het onderzoek door kort algemene antropologische kenmerken van de muziekinstrumenten te bespreken, met de nadruk op bijvoorbeeld categorische indeling en onderverdeling (Brancour 1921); de ontdekkingen met betrekking tot de eerste fluiten gemaakt van vogelbotten (Buisson 1990); de bijzonderheden van een type muzikale hoorn, in de vorm van een aspiraal, gemaakt van de hoorns van verschillende antilopen, gevonden in de oostelijke regio van het Bantu-domein (Ganseman 1988); theorieën over de oorsprong van de naam “berimbau” (Shaffer 1977), (Kubik 2014) die hetzelfde soort monochorda-instrument aanduidt dat in Brazilië wordt gevonden onder andere namen, lungu, mongongo en egobore; een soort gewelfde harp, als heilig beschouwd, gevonden in de Gabon regio (Jadinon 2017), de algemene classificatie volgens Hornbostel & Sachs (1914).

Het tweede hoofdstuk volgde een onomasiologische benadering van bestaande en voorgestelde thema's met als doel de verschillende namen die verwijzen naar de aerofone, chordofone, idiofone en membranofone families te benadrukken en, waar mogelijk, hun oorsprong aan te geven. Het onderzoek identificeerde enkele thema's, zowel bestaande als voorgestelde, met een algemene verspreiding, andere kwamen voor in bepaalde regio's, zoals het noordwesten, sommige met een voornamelijk westerse attestatie, andere meer oostelijk, soms met een indicatie van motivatie. Het was ook mogelijk om zonale thema's te identificeren met attestaties buiten Bantu.

Het derde hoofdstuk presenteerde vergelijkende conclusies die voortkwamen uit linguïstische analyses en discussies met betrekking tot de bestudeerde woordenschat in het bantufone universum. In deze context onthulde het enkele processen van lexicale creatie die worden toegepast op muziekinstrumentnamen, gekoppeld aan verbale afleiding, ideofonische afleiding, het metonymische proces en het metaforische proces. Met

betrekking tot verbale afleiding werd aangetoond dat veel namen afgeleid zijn van de specifieke speelactie van het instrument, evenals van andere basiskenmerken. Wat betreft ideofonische afleiding, duidde het onderzoek enkele opvallende monosyllabische structuren met onomatopoeïsche kenmerken aan, waarbij blaas- en percussie-instrumenten betrokken zijn. In het metonymische proces benadrukten we de uitbreiding en specialisatie van betekenis (met klassenveranderingen en variatie), materie en object (zonder en met klassenveranderingen en variatie).

Het vierde hoofdstuk bespreekt de Bantoe-invloeden op het Braziliaanse Portugees in relatie tot de bestudeerde woordenschat, allereerst door stil te staan bij het besef van het belang van het bestuderen van de Afrikaanse cultuur; op deze manier werden de eerste studies naar Afrikaanse invloeden belicht, met de nadruk op de baanbrekende theorieën van Macedo Soares (1942), Mendonça (2012, eerste editie in 1933), Raimundo (1933) en Silva Neto (1950). Deze werken behandelen de vorming van het Braziliaans Portugees met inachtnaam van Afrikaanse invloeden de vorming van het Braziliaans Portugees en dus over Afrikaanse invloeden. Op basis van de ideeën die in de bronnen zijn vastgelegd, ontstonden nieuwe studies die het onderzoek naar Afrikaanse Bantoe-invloeden voortzetten; op dit gebied springen de werken van Castro (2001), Lopes (2003), Fiorin & Petter (2014) en Angenot, Angenot V. & Maniacky (2013) eruit. Deze laatste vormde de basis voor het identificeren van Braziliaanse Bantoe-woorden die verwijzen naar de woordenschat van muziekinstrumenten, die vervolgens werden gekoppeld aan Bantoe-thema's, volgens de classificatiecriteria die zijn vastgesteld door Maniacky (2009): thema's met een brede verspreiding die Angola en de kustregio's van de twee Congo's omvatten; thema's met een beperkte verspreiding die Angola en de kustregio's van de twee Congo's omvatten; thema's met een verspreiding buiten Angola en de kustregio's van de twee Congo's; en thema's met een brede verspreiding (op proto-Bantoe-niveau). Wat de distributie en lokalisatie van Braziliaanse Bantoe-woorden in het Bantu-domein betreft, toonde de studie een expansieve linguïstische

distributie die Angola en de kustregio's van de twee Congo's bestreek voor thema's die overeenkwamen met vijf woorden: cucumbi [kukũm'bi], xaque-
xaque ['ʃaki], chinguvo [ʃɪŋ'guvu], mucubile [muku'bilɪ] en quiçango
[ki'sãŋgu] die respectievelijk afkomstig zijn van °-kũmbí, °-caka, *-gòbú en
°-kúbúdu en °-càngù; een beperkte taalkundige verspreiding, maar die ook
Angola en de kustregio's van de twee Congo's omvat, voor thema's die
overeenkomen met zes woorden: puíta [p'wite], mulungu [mulũŋ'gu], pungues
[pũŋ'gis], urucungo [uru'kũŋgu], mondo [mõndu] en quiçanga [ki'sãŋge], die
respectievelijk overeenkomen met °-pùtá, °-dòngù, *-pòngì, °-gúngu, °-jòndò
en °-cángá; een taalkundige verspreiding buiten Angola en de kustgebieden
van de twee Congo's, voor drie woorden: ritumba [ri'tũmbɛ], gobo ['gobu] en
xequerê [ʃeke're], afkomstig van *-tũmbá, °-gúbu en °-céké (voor de eerste
twee werden echter reflecties van overeenkomstige thema's gevonden in de
oostelijke kustregio); met een brede linguïstische verspreiding in het Bantu-
domein, vijf woorden: angoma [ãŋ'gomɛ], marimba [ma'rĩmbɛ], gunga
[gũŋge], sansa ['sãse], quiçanje [ki'sãŋdʒɪ] die respectievelijk overeenkomen
met de thema's *-gòmà, *-dĩmbà, *-gòngà en *-cànjí.

De analyse en aftoetsing van de resultaten van dit onderzoek, volgens de
fylogenetische classificatie voorgesteld door Grollemund *et al.* (2015), liet ons
toe om elf thema's met gradaties van diepte op het proto-Bantoe niveau te
benadrukken: 1) *-jígá - een thema met “timide” [bescheiden] verspreiding
die overeenkomt met de talen in het midden-westen en oosten van het Bantoe
domein. De minimale attestatie, verwijzend naar de andere regio's, is
gerechtvaardigd door de dominantie van verschillende synoniemen die soms
afkomstig zijn van een goed verspreide werkwoordsvorm die de naam van
het instrument afleidde van de wijze waarop het bespeeld werd, i.e., “blazen”;
2) °-dóódi - een thema met brede verspreiding, in de zuidwestelijke en
oostelijke regio's, van deverbatieve oorsprong; 3) °-gĩmbí - komt voor in het
noordwesten en middenwesten, met het fenomeen van osculance dat de
constructie °-kĩmbí, ontleent aan enkele talen van zone C, die zich
verspreidde naar het zuidwesten en oosten van Bantu; 4) °-gudu - een voorstel

voor een algemeen thema dat geattesteerd is in alle regio's van het Bantu-domein, van ideofonische oorsprong en intermediair werkwoord; 5) *-gùngà - een gereconstrueerd thema, geattesteerd in alle regio's, voornamelijk in het west-westen en zuid-westen; 6) °-gédé - een themavoorstel dat is afgeleid van de volledig gereduceerde vorm °-gédégédé, ook een vorm met gedeeltelijke reduplicatie, een andere metathese, geattesteerd in het hele Bantoegebied, maar met minimale attestaties in het noordwesten en het middenwesten, als gevolg van het optreden van innovaties in deze regio's, bijv. °-bènge, voornamelijk geattesteerd in zone A (groepen 30, 60, 80 en 90); °-dúnjá in zone C; 7) *-túmbá - thema met verspreide verspreiding in het Bantoegebied, dat refereert naar "trommel (esp.)", behalve in de west-westelijke regio; dit wordt echter verklaard door het voorkomen van een ander thema in deze regio, °-dùngù (zones B, C, H), gemotiveerd door zijn ideofonische oorsprong met een intermediair werkwoord. In het noordwesten heeft het thema minimale attestatie, ook door een andere innovatie, °-dùmù (zones A, B, C), ook deverbatief; 8) *-dìmbà - algemeen thema dat drie types idiofone muziekinstrumenten aanduidt, 1e betekenis "spleettrommel", met minimale attestaties in zones A en B, te wijten aan het "(her)bestaan" van reflecties van het oudere thema °-gudu; 2e betekenis "lamellofoon", waarvan de correspondenties een derde versie van het instrument benoemen met attestaties verspreid van west naar oost, maar met hiaten, gerechtvaardigd door de reflecties van °-gìmbí en *-cànjí; 3e betekenis "xylofoon" met brede verspreiding, behalve in zone A, als gevolg van de attestatie van reflecties van het thema *-jángá. Het thema *-dìmbà is een deverbatief gemotiveerd door de actie "klappen geven"; 9) *-gòmbí - gereconstrueerd thema met verspreiding in het noordwesten, middenwesten en westwesten. Het thema is een deverbatief gemotiveerd door de acties "klappen, trommelen, muziekinstrumenten bespelen"; 10) *-cànjí - een reconstructie die in alle regio's voorkomt en wijdverspreid is in de centraal-westelijke, west-westelijke en zuid-westelijke Bantu; het wordt de tweede versie van het "lamellofoon" instrument genoemd; 11) *-pémbé - een deverbatief thema gebaseerd op de actie "blazen" dat gespecialiseerd werd en zich verspreidde van noord naar

zuid in het Bantu domein. De reflexen verwijzen naar “muzikale hoorn”, en ook naar hoorn (de materie), vooral in het Grote Merengebied.

Deze vergelijkende studie heeft ons niet alleen geholpen om het lexicon en de organisatie ervan in de talen te begrijpen, maar heeft ook belangrijke en traditionele sociale aspecten van het leven van de Bantoevolkeren belicht. We hopen dat dit onderzoek, hoewel beknopt, zal bijdragen aan verdere studies met betrekking tot de woordenschat van muziekinstrumenten in de Bantu-context, zowel op het gebied van linguïstiek als in de etnomusicologie en antropologie.

